

NOGAY TÜRKÇESİNİN AĞIZLARI

Nogay Türkçesi ağızları arasında gözlenen en önemli ses değişikliği kelime başındaki /y ~ c ~ j/ kararsızlığıdır. Ayrıca Kazak Türkçesi ve Karakalpak Türkçesi ağızlarında da dağılımlı olarak bulunan /s ~ ş/ değişimi Nogay Türkçesi ağızlarında da görülmektedir. Kelimelere eklerin getirilmesi sırasında ilerleyici ya da gerileyici ünsüz benzeşmesi kurallarının işlenmesi de ağızların ayırdedilmesinde ölçüt olarak kullanılmıştır.

N.A. Baskakov, *Nogayskiy yazık i ego dialektı* adlı eserinde Nogay Türkçesi konuşma dilinin birbirinden ses bilgisi, şekil bilgisi ve sözcüklüğü bakımından çeşitli özelliklerle farklılaşan üç ağız bulunduğunu ifade etmiştir²⁵:

1. Ak-Nogay ağızı
2. Asıl-Nogay ağızı
3. Kara-Nogay ağızı

Ak-Nogay ağızı Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi'nde yaşayan Kuban Nogaylarının;

Asıl-Nogay ağızı, Stavropol ilinin Açıkulak ve Koyasulin (şimdiki Neftekum) sınırlarına yakın bölgelerde oturan Nogayların;

Kara-Nogay ağızı, Dağıstan Cumhuriyeti'nin Kara-Nogay (şimdiki Nogay) bölgesinde oturan Nogayların konuşma dilidir.

Kara-Nogay ve Asıl-Nogay ağızları arasındaki ayrılıktan ziyade bunların herbirinin Ak-Nogay ağızı ile olan farkının fazla olduğuna işaret eden Baskakov, Nogay Türkçesi ağızlarının özelliklerini şöyle göstermiştir:

Ak-Nogay ağızı²⁶:

1. Nogay Türkçesi ağızlarının bütününde görülen kelime başı /y ~ c ~ j/ kararsızlığının genellikle /j/ yönünde gerçekleştiği gözlenir:

jol 'yol', *jil* 'yıl' vb.

²⁵Baskakov, N.A., *Nogayskiy yazık i ego dialektı*, Moskva-Leningrad 1940, s. 4.

²⁶Baskakov, N.A., a.g.e., s. 31- 32.

2. Bazı kelimelerde dar-yuvarlak ünlülerin düzleşmesi sözkonusudur:

turna ‘turna’, *bız* ‘buz’, *jiber- ~ yiber-* ‘göndermek’, *ırla-* ‘hırsızlık yapmak’, *iyken ~ iykön* ‘büyük’ vb.

3. /uwu/ ses grubunun bazen /u:/’ya değiştiği görülür: *u:l* ‘oğul’ vb.

4. Kelime başı ötümlü ünsüzü /b/’nin ötümsüz /p/’ye değiştiği örnekler vardır:

pışaq ‘bıçak’, *pıtaq* ‘budak’ vb.

Kanglı ve Orak alt-ağzlarında bu kelimeler /b/’lidir:

bışaq, bitaq.

5. /s/ ve /ş/ ünsüzlerinin kullanımında görülen kararsızlık:

bas ~ baş ‘baş’, *tas ~ taş* ‘taş’ vb.

/s ~ ş/ değişimi Asıl-Nogay ağzında da vardır. Kara-Nogay ağzı ve Ak-Nogay’ın Kanglı alt-ağzında ise /s/’nin yerine çoğu zaman /ş/ geçer.

6. Alt-ağzılardan bazılarında söz başında özellikle alıntı kelimelerde /q/ yerine /x/ bulunur. Bu durum kısmen Karaçay Türkçesinin komşuluğu ile açıklanabilir:

xarındas ‘kardeş’, *xabar* ‘haber’, *xalq* ‘halk’ vb.

7. /nl/ ünsüz grubu için Asıl-Nogay ağzındaki /nl > nn/ veya Kara-Nogay ağzındaki /nl > ll/ gibi bir benzeşme söz konusu değildir:

künler ‘günler’, *tonlar* ‘paltolar’ vb.

8. /m/ ünsüzü ile başlayan ekler ötümsüz ünsüzler üzerine ilerleyici benzeşme etkisi ile /p/’li gelir:

tappadım ‘bulmadım’, *barayaqpan* ‘gitmem gerek’, *tayaq pınan* ‘değnekle’ vb.

9. Başlangıç ünsüzü /m/ olan eklerin ötümlü /z, r/ ünsüzleri üzerine /b/ ile gelmesi:

ozba ‘geçme’, *yazba* ‘yazma’, *körböy* ‘görmeden’ vb.

10. Çokluk 1. şahıs ekindeki /z/ sesinin kararlılığı:

baslaymız, balalarımız vb.

11. /l/ ünsüzü bazen /s/ ünsüzü önünde iken düşer:

bosa < bolsa, qasa < qalsa vb.